

виготовленні язичницьких культових предметів. При виготовленні ідолів та при лаштуванні дерев'яних язичницьких храмів, які за свідочтвами західних місіонерів, були оздоблені “дбайливо обробленими різними зображеннями” [Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси.- М., 1987.- С. 343], потрібна була мудрість волхвів, щоб досягли втілення первісних релігійних уявлень в споглядальних образах. Крім того, як стверджує Б.О.Рибаков, в кінці XII ст. волхви стануть смілими настільки, що “в закомарах білокам'яних соборів, поруч з Ісусом Христом і біблійним царем Соломоном, помістять зображення стародавнього слов'янського язичницького бога” [Там само.- С. 354]. Із-за свого релігійного уявлення про зображення образів, волхви були досить негативно налаштовані проти православних ікон. Також в “Повісті врем'яних літ” описується один цікавий факт : “...в літо 6573 (1065) рік було знамення : на заході з'явилась зірка велика, із променями неначе б то кровавими, піднімалась з вечора по заходу сонця, і так продовжувалось 7 днів. Було це не до добра...” [Златоструй: Древняя Русь X – XIII вв.- М., 1990.- С. 86]. Потім наводяться приклади подібних знамен в Єрусалимі (при Нероні й Юстиніані) та при цареві Константині V іконоборцеві. Отже, антихристиянським повстанням в супроводі волхвів передують знамення, що подібним чином відбувались в часи гонінь на християн та на ікони.

З прийняттям християнства волхви повинні були б зникнути, їм не могло бути ніякого помилування. Волхвування ж саме по собі виявилось невикоріненим, трималось досить довго і стійко. Волхви в сільській місцевості та в демократичних частинах міста існували ще дуже довго : майже до XVII – XVIII ст. в церковних требниках існували питання до сповідників – чи не ходили до волхва, не виконували їх вказівок ? Крім того, ховаючись від церковної влади, волхви частково віддалялись в хащі, заболочену місцевість та на окраїни Київської Русі, де їх вчення набувало різних впливів з місцевої культури та іноді синкретизувалось з християнськими еретичними ідеями, а також, можливо, з деякими релігійними віруваннями сусідніх народів.

Отже, про домінанту будь-якого еретичного вчення, що вплинуло на формування та поширення іконоборських уявлень в Київській Русі, говорити важко. Русь скоріше виступала як відкрите суспільство, що вбирало все необхідне з матеріальної та духовної культури сусідніх держав. Питання про іконоборство на Русі потрібно розглядати також у зв'язку з внутрішнім розвитком суспільства, оскільки поширення іконоборських уявлень проходило в умовах напруженої боротьби в період двовір'я та носило більш практичний характер.

Саме тому для сьогодення, коли незалежна Україна виступає як багатоконфесійна держава, є досить актуальною проблема вивчення перших витоків та розповсюдження різноманітних християнських течій, які потрапили на наші землі ще з моменту її християнізації. Крім того, великий інтерес, як у історико-філософському та релігієзнавчому аспекті, викликає подальше ознайомлення з проявами іконоборства в духовному житті Київської Русі. Зокрема, перспективним є й дослідження окремих еретичних впливів, що сприяли формуванню іконоборських уявлень. Деякі з них в подальшому можна прослідкувати в ідеях руських вільнодумців часів Івана III, Петра I і сучасних протестантських течіях.

Ю.Стельмашенко* (м. Київ)

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ДАЖБОГА В УКРАЇНСЬКОМУ НЕОЯЗИЧНИЦТВІ**

Проблемою даної статті у загальному вигляді є образ Дажбога. Стаття виконана в системі досліджень сучасних релігійних процесів в Україні, які в останні роки проводить Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України. Зокрема, робота є органічною складовою наукової теми “Нові релігійні течії та культу в період соціально-економічної кризи постсоціалістичного суспільства в Україні”.

Розв'язання даної проблеми започатковано у ряді таких останніх досліджень і публікацій як “Історія релігії в Україні”, Павленко Ю. “Передісторія давніх русів у світовому контексті”, Боровський Я. “Світогляд давніх киян”, Колодний А. “РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра)” тощо. В цих роботах розглядається образ Дажбога в українському язичництві та неоязичництві окремо. Означена стаття присвячується такій невирішеній раніше частині загальної проблеми як порівняльний аналіз образу Дажбога в означених релігіях.

Метою даної статті є дослідження еволюції образу Дажбога в українському неоязичництві, яка здійснювалася завдяки постановці та

* Стельмашенко Ю.О. – молодший науковий співробітник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

** © Стельмашенко Ю.О., 2004

вирішенню таких завдань як порівняльний аналіз образу Дажбога в Рідній Вірі, Осіду РУНВіри та Соборі Рідної Віри.

Однією із найголовніших духовних постатей сучасного українського рідновірства є Дажбог (Даждьбог). З'явившись в доісторичні часи і пройшовши крізь століття, Дажбог зберігся до сьогоднішнього дня. Але, як і будь-яке матеріальне або духовне явище, постать Дажбога зазнала переважно незворотнього процесу змін або розвитку, які називаються еволюцією, вивченню якої й присвячується дана стаття.

Згідно з сучасним українським релігієзнавством, образ Дажбога з'явився у політеїстичній язичницькій вірі слов'ян в дохристиянські часи. Міфи та легенди свідчать про те, що Дажбог входив до пантеону, в якому займав одне з найголовніших місць після свого батька (бога неба Сварога) та серед божеств, пов'язаних з аграрним культом (Стрибог, Перун, Купало тощо).

Перша згадка про Дажбога подається в південнослов'янському перекладі візантійського Хронографа У1-УП ст.ст. Йоана Малали. В Іпатіївському літописі (1114 р.) подається з цього Хронографа уривок, в якому сказано, що по Сварозі “царствова син его, іменем Сонце, его же наричають Даждьбог”.

Релігієзнавці вважають, що слово Дажбог (або Даждьбог) має прозору назву, яка складається з давньоукраїнського наказового слова “даждь” (або “дажь”), яке означає дай, та слова “бог”, під яким розуміється добро, благо і багатство. В цілому і дослівно Дажбог – це податель, подавець або дарівник добра та багатства.

Образ Дажбога, на думку релігієзнавців, має два розуміння: міфологічне та філософське. Сутність міфологічного розуміння Дажбога полягає в тому, що Дажбог був одним із численних язичницьких богів і вважався цар-сонцем, сонячним богом, богом світла, тепла, добра та життєвої сили. Але, незважаючи на те, що Дажбог був цілком пов'язаний з небом і Сонцем, він був також покровителем природи, плодороддя і обжинок та богом земного достатку.

У філософському розумінні Дажбог – це податель буття, тобто духа і матерії, які є близнюками.

Дажбогу була властива своєрідна функціональна двоїстість, яка являла собою відображення та виповнення ірраціональних зв'язків людей з природою та між собою.

В тогочасному суспільстві, на думку релігієзнавців, Дажбог мав такі повноваження. По-перше, Дажбог уявлявся язичникам богом

сонця, який ніс людям саме життя та благо. По-друге, Дажбог виступав як божественний родоначальник русичів. По-третє, Дажбог був князівсько-воїнським божеством. Так, в “Слові о полку Ігоревім” русичі називаються Дажбожими онуками не за ім'ям їхнього легендарного предка – Руса, про якого ще в X ст. писали арабські та візантійські історики, а за соціальною приналежністю їх до воїнства, яке шукає “собі честі, а князеві слави”.

По-четверте, Дажбог як уособлення привілейованого стану князівсько-дружинних верств населення уявлявся також суддею людей. Це означало, що він не тільки зігривав землю і давав життя, але й стежив за тим, як на ній виконується встановлений його батьком Сварогом правопорядок. В цьому відношенні Дажбог пов'язується з ідеєю світської адміністративної влади, яка може застосовувати до правопорушників й силу.

По-п'яте, правдоподібно, що Дажбог виконував не тільки військову та адміністративну функції, але й у протиборстві сил добра і зла, білого і чорного богів – моральну. У цьому двобойі на шляхах справедливості він допомагав перемозі першого над другим.

Релігієзнавці вважають, що в тогочасному суспільстві Дажбог виступав показником або зразком своєрідної цивілізованості та морального здоров'я слов'ян і їхніх прашурів, а також піднесення людини до божого стану – до Білобога, про що свідчить наступна легенда. Згідно неї, Дажбог народився в багатодітній родині київського коваля Сварога. Коли в Києві почався голод, хлопчик приніс із гори зернятко і посадив його. З нього виріс чудовий кущ розкішної пшениці, якою люди й нагодувалися. Цим вчинком Дажбог привчив людей сіяти пшеницю і вирощувати хліб, а його батько Сварог викував першого плуга. Коли Дажбог і Сварог почули про голод в країні росів, то вони повезли голодуючим хліб. Але по дорозі чорнобогове військо знищило їхню валку з хлібом, а Дажбога і Сварога посікло. Боги Вирію оживили обох, взяли до себе і зробили богами.

Виходячи з наведеної вище характеристики Дажбога, цілком природно, що він зображувався у вигляді антропоморфного Сонця та боголюдини.

Свій подальший розвиток образ Дажбога отримав у віровченні сучасних українських неоязичників, представлених такими релігіями як Рідна Віра, Осіду РУНВіри та Собор Рідної Віри. Порівняльний аналіз віровчення Рідної Віри (заснована в 1934 р. В.Шаяном) з язичницьким віровченням дає підстави констатувати наступне.

Віровчення Рідної Віри, так само як і язичницьке віровчення, є політеїстичним. Воно максимально зберегло язичницький пантеон, в якому Дажбог, так само як і в язичницькому віровченні, посідає місце сина бога неба – Сварога. Але роль рідновірівського Дажбога, на відміну від язичницького, значно зросла. Про це свідчить той факт, що головний осередок Рідної Віри має назву Орден Бога Сонця.

На відміну від язичницького віровчення у віровченні Рідної Віри суттєво розширилося філософське розуміння образів богів, включаючи Дажбога. Так, Сварог – це верховний Бог Всесвіту та небесний зодіак. Він всеєдиний, вічний, багатовиявлений та багатоіменний як світ, створений ним. Бог Всесвіту постає як різнолика цілісність або єдність одночасно. Він являє собою багатопроявлену сутність, яка реально виявляється у вигляді багатьох імен богів.

Сини Сварога, включаючи Дажбога, є різними виявами безмежного, складного і багатогранного Всесвіту та його божественної істоти з притаманними їй властивостями.

Боги Рідної Віри, включаючи Дажбога, так само як і язичницькі боги, існували, пізнавалися і шанувалися нашими предками не одночасно. Справа в тому, що вони приходили до людей у певний, визначений Сварожим правом час. Але, на відміну від язичницьких богів, боги Рідної Віри, включаючи Дажбога, єдині у Сварозі і вічно існують із всеєднаючим верховним прабогом.

Характеристику Дажбога слід доповнити думкою про те, що міфологічне розуміння язичницького дажбога у віровченні Рідної Віри втратило свою актуальність.

Крім цього, у віровченні Рідної Віри зникли військові, адміністративні та моральні функції язичницького Дажбога.

Наступним кроком у розвитку образу Дажбога є віровчення Осіду РУНВіри – об'єднання, засноване в 60-х роках ХХ ст. Л.Силенком. Порівняльний аналіз РУНВіри з попередніми релігіями свідчить про те, що в ній Л.Силенко повністю відкинув язичницький політеїзм, а на його місце впровадив монотеїзм, центральною фігурою якої став Дажбог.

В результаті переосмислення місця і ролі Дажбога, Л.Силенко ще більше розширив філософське розуміння образу Дажбога, збагативши його досягненнями сучасного науково-технічного прогресу. Так, характеризуючи рунвірівське розуміння Дажбога, слід відзначити, що слово Дажбог складається в ньому з двох санскритських слів: “да”, яке означає “дати”, “даючий”, “датель” і

“бгу”, яке значить “буття”. “Да бгу” – датель буття. Відтак Дажбог – це датель буття або життєдайна сила.

Дажбог – це датель буття та його первинності (духу) і вторинності (матерії), які тісно взаємопов'язані між собою і не можуть існувати без волі.

Згідно з РУНвірою, Дажбог – це свідомість та самоволодіюча сила світу, найвищий розум, досконалість, любов та правда. Він єдиносущий, всюдисущий, багатопроявлений, безмежний, всевічний, всеправедний, милосердний, незмінний і нікого не карає пеклом. Єдиносущність Дажбога означає його одиничність та неповторність, Всюдисущність – це відчуття його наявності в бутті природи, суспільства, тіла та душі кожної людини. “Дажбоже мій, - пишеться про це в “Мага вірі”, - ти є в усьому і все в тобі, і правда живе в тобі, як серце в тілі, і безмежність живе в тобі, як світ у Вічності. Ти – душа душі всюдисущого і завждисущого життя, Дажбоже мій” [Святе вчення пророка й вчителя Лева Силенка.- Оріяна, 1995.- С. 155]. Багатопроявленість виявляється в існуванні Дажбога як в чоловічому, так і в жіночому роді всього свідомого і несвідомого буття. В рунвірівському віровченні він подається в багатоаспектних вимірах, зокрема Дажбог – це датель буття, а буття – це енергія та дія. Отже, Дажбог – це вічна і незнищима дія.

Дажбог – це гравітація, енергія якої невидима, безвагова та всюдипроникаюча. Завдяки гравітації тримається весь без винятку світ.

Дажбог – це сила, яка являє собою вічну і незнищиму енергію (першооснову свідомого і несвідомого буття). Оскільки вона народжена Дажбогом, то її єство має божественне походження.

Дажбог – це воля, яка являє собою надматерію і наддух. Вона безмежна і вічна. Воля не творець і не руйнівник, але без неї ніщо не твориться і ніщо не руйнується.

Дажбог – це животворяще світло, про яке Л.Силенко пише: “Дажбог – це світло, без світла немає життя. Ми прийшли з світла і відходимо у світло” [Святе вчення пророка й вчителя Лева Силенка.- Оріяна, 1995.- С. 155].

У РУНвірі наголошується на тому, що Бог один. Водночас Л.Силенко дає право кожному народові мати свою рідну віру, тобто право називати і розуміти Бога по-своєму, мати свою культуру (обрядність) і мораль (звичаєвість). При цьому жодний народ не має права своєю релігійною духовністю поневолювати духовність іншого

народу та силою вмовляння, меча і вогню на вертати його на інший шлях.

Згідно з РУНВірою, Дажбог не має ні образу, ні зображення, так само як вони відсутні у гравітації, енергії, світла, любові, правди тощо.

Згідно з Л.Силенком, питання про створення світу є некоректним, а вислів “бог створив світ” є відтак застарілим. Справа в тому, що світ не родився, він вічно був, є і вічно буде. Проте, водночас, світ без Дажбога не може існувати, бо усе живе і неживе, свідоме і несвідоме створено Дажбогом. Світ у Богові, а Бог – у світі. Л.Силенко вважає, що світ створений з трьох основ: яв – світ явний, нав – світ невидимий, духовний, прав – світ правил, законів матеріального і духовного життя. Дажбог керує світом за допомогою законів космосу та законів вічної самонаснажуючої енергії. Світ є безмежним.

Еволюція образу Дажбога на сьогоднішній день завершується у віровченні Собору Рідної Віри, заснований у 1994 р. Б.Безверхим. Оскільки Собор Рідної Віри утворився в результаті розколу в Осіді РУНВіри, то цілком природно, що їхні віровчення, за деяким винятком, майже ідентичні.

На відміну від язичницького та неоязичницького політеїстичного світобачення основою віровчення Собору Рідної Віри, так само як і РУНВіри, є монотеїстична віра в єдиного бога Всесвіту з ім'ям Дажбог.

Майже повністю співпадає інтерпретація Всесвіту та місця у ньому Дажбога у віровченні Собору Рідної Віри та РУНВіри. Але, на відміну від РУНВіри, ця інтерпретація у віровченні Собору Рідної Віри є більш ґрунтовнішою. Так, згідно віровчення Собору Рідної Віри, Всесвіт – триадний і складається з трьох світів – Праві, Наві і Яви. Права (світ божественний) складається з особливих божественних енергій, які недоступні для відчуттів людини. Він є центром перебування Дажбога – могутньої, найдосконалішої духовної особи, яка утворена кристалізованими божественними енергіями, випромінює їх та може впливати на життя людей. Народжені у Праві, божественні енергії пронизують увесь Всесвіт (Праву, Наву і Яву).

Нава (світ духовний) відділена від Праві та Яви і включає недосутні для відчуттів людини духовні енергії. У Наву після смерті людини переходить її енергетична основа – дух.

В Яву (земний світ) крім божественних і духовних енергій входять речовина і фізичні поля, Земля, Сонячна система та небесні

тіла, які є частиною матеріального космосу. Ява – найскладніший, наймінливіший і найрізноманітніший із світів. Він поєднує три види субстанцій – божественні енергії, духовні енергії та матерію.

Майже повністю подібною з РУНВірою є характеристика слова Дажбог у віровченні Собору Рідної Віри. Вона базується на думці про те, що слово Дажбог або Даждбог походить від поєднання слів “дати” і “бог”, в результаті якого утворився перший член морфологічного протиставлення “доля – недоля”. Але, згідно віровчення Собору Рідної Віри, східнослов'янському Дажбогу, можливо відповідає Дабог у південних слов'ян і Dasbog – у західних слов'ян.

На відміну від РУНВіри, філософське розуміння образу Дажбога у віровченні Собору Рідної Віри є обмеженим і політизованим. Так, в ньому Дажбог вважається богом сонця, який володіє найвищою мудрістю, силою, дією та добром як основою життя. Він – могутній, справедливий, сонцесайний та всedayний господь України та українського народу.

Дажбог є вічним. Ця думка у віровченні Собору Рідної Віри пов'язується з пророцтвом волхвів, виголошеним понад 1000 років тому. Суть її полягає в тому, що після насильницької християнізації волхви нібито одержали Дажбоже слово про відродження рідної віри русичів через 1000 років. Дажбог приписував волхвам припинити безперспективну за тих умов відкриту боротьбу з християнством і таємно від покоління до покоління передавати у своїх родах духовне знання – аж до часу відродження їхньої релігії, який мав настати наприкінці ХХ ст. Саме тому дохристиянська релігія українців ніколи не була остаточно знищеною: вона лише змінювала форму свого існування. Із масової релігії вона перетворилася на таємне поклоніння знахарських родів господу Дажбогу і духовним силам України. І сьогодні, на межі тисячоліть, ця таємна віра знахарів знову постає як традиційна релігія українців.

Згідно віровчення Собору Рідної Віри, Дажбог може бути пізнаним духовно розвиненими українцями в особливому медитаційному божественному стані свідомості.

Поряд з цим у віровченні Собору Рідної Віри критикується РУНВіра за “матеріалізм на практиці”, бо, визнаючи існування духовної реальності, вона розглядає дії Дажбожі на матеріальному рівні, заперечуючи можливість духовних стосунків людини з Дажбогом.

Україна, як сказано у віровченні Собору Рідної Віри, є святою. Її терени пронизані божественними енергіями, які утворюють

матеріальне та духовне тіло держави. Україна – це єдина на землі країна, яка отримала божественне тіло і стала обраною Дажбогом. Україна – це свята земля, яку обрав господь Дажбог і благословив бути Батьківщиною арійського та українського народів. Доказом обрання Дажбогом України був бурхливий розвиток духовної культури, який розпочався вперше в історії людства 20 тис. років тому. Україна є святою землею Дажбожою, якій судилося відіграти вирішальну роль у здійсненні Дажбожого задуму. Божественне тіло, яке має Україна, є підставою вважати її духовним центром людства. Для здійснення свого задуму на Землі господь Дажбог на основі індоєвропейської спільноти створив народ, який відомий в історії як арії. Прямим кровним нащадком арійського народу стали українці, яким було послано важке випробування через панування чужої духовності. Відродження Рідної Української Віри означає, що український народ витримав це випробування і довів своє право стати будівничим Дажбожої України. Символом Дажбога у віровченні Собору Рідної Віри, так само як і у РУНВірі, є тризуб.

Із цього невеликого дослідження можна зробити такі висновки. Результати порівняльного аналізу образу Дажбога в українському неоязичництві показали, що еволюція образу Дажбога мала місце. Підставою для його розвитку, на думку автора статті, були політичні та соціально-економічні зміни в українському суспільстві, які були викликані зовнішніми та внутрішніми чинниками і особливо досягненнями сучасного науково-технічного прогресу. Посідаючи одне з найголовніших місць в язичницькому пантеоні, образ Дажбога еволюціонував від політеїзму до монотеїзму, в якому зайняв провідне становище. Поряд зі зміною місця і ролі Дажбога розвинулися і його властивості, тобто міфологічне розуміння Дажбога як розпорядника матеріального і духовного життя українців поступилося місцем його філософському тлумаченню. Але і саме філософське розуміння Дажбога як дателя матеріального і духовного життя доповнилося фізичними властивостями та політизувалося. В результаті цього антропоморфний язичницький Дажбог втратив свій образ та зображення і став невидимою божественною істотою. В цілому Дажбог як в минулі часи, так і сьогодні є найповажнішою духовною постаттю українців, яка заслуговує на увагу та подальше вивчення.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку автор статті бачить у поглибленому аналізі образу Дажбога в українському неоязичництві.

ПРОТЕСТАНТИЗМ І СЕКТАНТСТВО ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ПІД РЕПРЕСИВНИМ ОКОМ СПЕЦСЛУЖБ (1954-1964 рр.)**

Після смерті Й.Сталіна у верхівці КПРС розгорнулася боротьба за владу, а в нижчих її ешелонах (на обласному рівні) зайняли позицію очікування, тому 1953 рік у звітах уповноваженого Ради в справах РПЦ й уповноваженого Ради у справах релігійних культів був висвітлений стриманно-формально.

У 1954 році, коли до влади прийшов М. Хрущов, обласні уповноважені, вирішивши, що кадрові питання в Москві стабілізувалося увійшли в звичне русло своєї роботи. Отож, починаючи з 1954 року, їх звіти знову мають детальний статистичний характер.

Загалом, на кінець 1954 року в 19 районах, а саме у 48 селах і 4 містах області було зареєстровано і діяло 45 протестантських громад із кількістю близько 3200 віруючих, причому молодь віком до 25 років становила десяту частину.¹

Окрім того, в селах області діяли як незареєстровані, так і ті, що не підлягають реєстрації, громади віруючих із кількістю понад тисячу осіб, котрі в основному належали до спільнот Свідків Єгови, ХВЄ (п'ятидесятників) та інших, чисельно незначних релігійних напрямків.

Зареєстровані релігійні громади належали до наступних релігійних деномінацій за віровизнанням:

- у 15 районах, а саме в 42 селах і 2 містах області, діяли 44 релігійні громади Євангелістів християн-баптистів із кількістю 3072 віруючі, в тому числі 955 чоловіків і 2117 жінок. Десять відсотків від загального числа віруючих становила молодь віком до 25 років, а майже 700 осіб були неграмотними (переважно жінки);²

- в селі Богданівка Підволочиського району діяла релігійна громада Адвентистів сьомого дня, віруючі котрої проживали в селах Богданівка (48 осіб) та Кам'янка (9 осіб) Підволочиського району і в м. Тернополі – 10 осіб. Таким чином, загальне число віруючих складало 67 осіб (16 чоловіків і 51 жінка); переважно це були колгоспники.³

* Стоцький Я. – доктор гуманістичних наук, доцент Тернопільського державного технічного університету імені І.Пулюя.

** © Стоцький Я., 2004

¹ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп. 1.- Спр. 2678.- Арк. 97.

² Там само.- Арк. 98.

³ Там само.- Арк. 98.